

Zobrazení Pražského hradu z roku 1541? Příspěvek do diskuse nad Steynerovou vedutou z pohledu archeologa*

Ivana Boháčová

A DEPICTION OF PRAGUE CASTLE FROM 1541?

AN ARCHAEOLOGIST'S CONTRIBUTION TO THE DISCUSSION ON STEYNER'S VEDUTA

A new interpretation of the depiction of the detrimental fire of Prague's left riverbank in 1541. The author finds many concordances between the illustration and the real situation of Prague Castle and its surroundings viewed from the southeast.

KEYWORDS:

historical illustration; Prague 1541; Prague Castle; topography; architecture; archaeology

Vyobrazení katastrofického požáru pražského levobřeží v roce 1541, které provází Steynerovo soudobé vydání překladu Hájkova textu (Bavorsko, Augsburg 1541; obr. 1),¹ je dnes již běžněji využívanou ilustrací odborných statí, věnovaných Praze a její minulosti. Na přelomu 20. a 21. století se identifikací této ilustrace detailně zabývali Petr Chotěbor a Jan Kozák. K její interpretaci autoři využili i časově blízké a tehdy nedávno objevené akvarelové vyobrazení pražských měst z roku 1536, uložené ve sbírkách bavorské Univerzitní knihovny ve Würzburgu.² Jejich precizní rozbor různých možností pohledů na zástavbu Pražského hradu je přivedl k závěru, že „jediné řešení, kdy [...] zobrazení lze seriózně vztahovat k Pražskému hradu,“³ je zrcadlové otočení veduty, která by tak mohla představovat severní část Hradu v pohledu od západu ve směru potoka Brusnice. I v tom případě však konstatují, že vyobrazení lze ztotožnit s Pražským hradem jen s výhradami. Z toho dále vyvozují, že jeho autor Hrad nemusel znát a mohl pracovat pouze s neúplnými podklady. Odborná literatura víceméně toto stanovisko akceptuje a do nových interpretací se nepouští.⁴ Z pohledu archeologa

* Příspěvek byl zpracován s institucionální podporou ARU-G, RVO:67985912, výzkumný zá-
měr ARU-G, CEZ:AVOZ8002910.

1 Jan KOZÁK — Petr CHOTĚBOR, *Ilustrace k soudobé zprávě o požáru Pražského hradu roku 1541*, *Průzkumy památek* 8, 2001, č. 1, s. 145–152, zde s. 146.

2 K vyobrazení a jeho vypovídací hodnotě viz Martin JEŽEK, *Česká města na foliích würzbur-
ského alba (II. část)*, *Průzkumy památek* 4, 1997, č. 2, s. 19–47, a Jiří PEŠEK, *Pohled na Prahu
II. 12. 1536 aneb falckrabí Ottheinricha cesta do Krakova a zase zpátky*, *Pražský sborník histo-
rický* 33, 2004, s. 7–23.

3 J. KOZÁK — P. CHOTĚBOR, *Ilustrace*, s. 149.

4 Gabriela BLAŽKOVÁ a kol., *Nálezy hmotné kultury z renesančních jímek Pražského hradu
II. Studie*, *Castrum Pragense* 13, Praha 2016, s. 21. V práci Jarmila ČIHÁKOVÁ — Martin
MÜLLER a kol., *Malostranská rotunda svatého Václava v Praze*, Praha 2020, s. 12, je ale bez
dalšího komentáře uváděn jako pohled od východu, tj. stranově neotočený.

OBR. 1. Dřevořezná knižní ilustrace ze Steynerova překladu Hájkového textu k roku 1541. Převzato z: Jan KOZÁK — Petr CHOTĚBOR, *Ilustrace k soudobé zprávě o požáru Pražského hradu roku 1541*, *Průzkumy památek* 8/1, 2001, s. 146.

se však nabízí i další možnost interpretace tohoto cenného vyobrazení. Nedá se totiž bezvýhradně souhlasit s výchozí tezí, že na vedutě „nejsou rozpoznatelné notoricky známé hradní dominanty viděné na standardních historických grafických pohledech na Pražský hrad od jihu, jakou je hlavní věž Svatovítského chrámu, východní část lodi katedrály či Vladislavský sál a Ludvíkovo křídlo“.⁵ Naopak, z hlediska archeologa detailně obeznámeného s terénní situací Pražského hradu, dnes překrytou mnohými historickými přestavbami, lze zobrazení veduty v řadě aspektů snadněji ztotožnit s členitou jižní partií Pražského hradu než se situací nad svahem Jeleního příkopu a potokem Brusnicí.

K INTERPRETACI VEDUTY JAKO POHLEDU NA SEVERNÍ PARTII PRAŽSKÉHO HRADU

Vrátíme-li se k předložené stranově otočené variantě interpretace autorské dvojice Kozák — Chotěbor,⁶ můžeme k vlastním výhradám těchto autorů, které se týkají především objektů Pražského hradu, doplnit ještě několik dalších, které lze považovat za podstatné.

- 1) Jeden z nejnápadnějších zobrazených prvků představuje most a komunikace k němu vedoucí z prvního plánu veduty. Nápadný rozdíl oproti stavu našich

⁵ J. KOZÁK — P. CHOTĚBOR, *Ilustrace*, s. 146.

⁶ Tamtéž, s. 149–151.

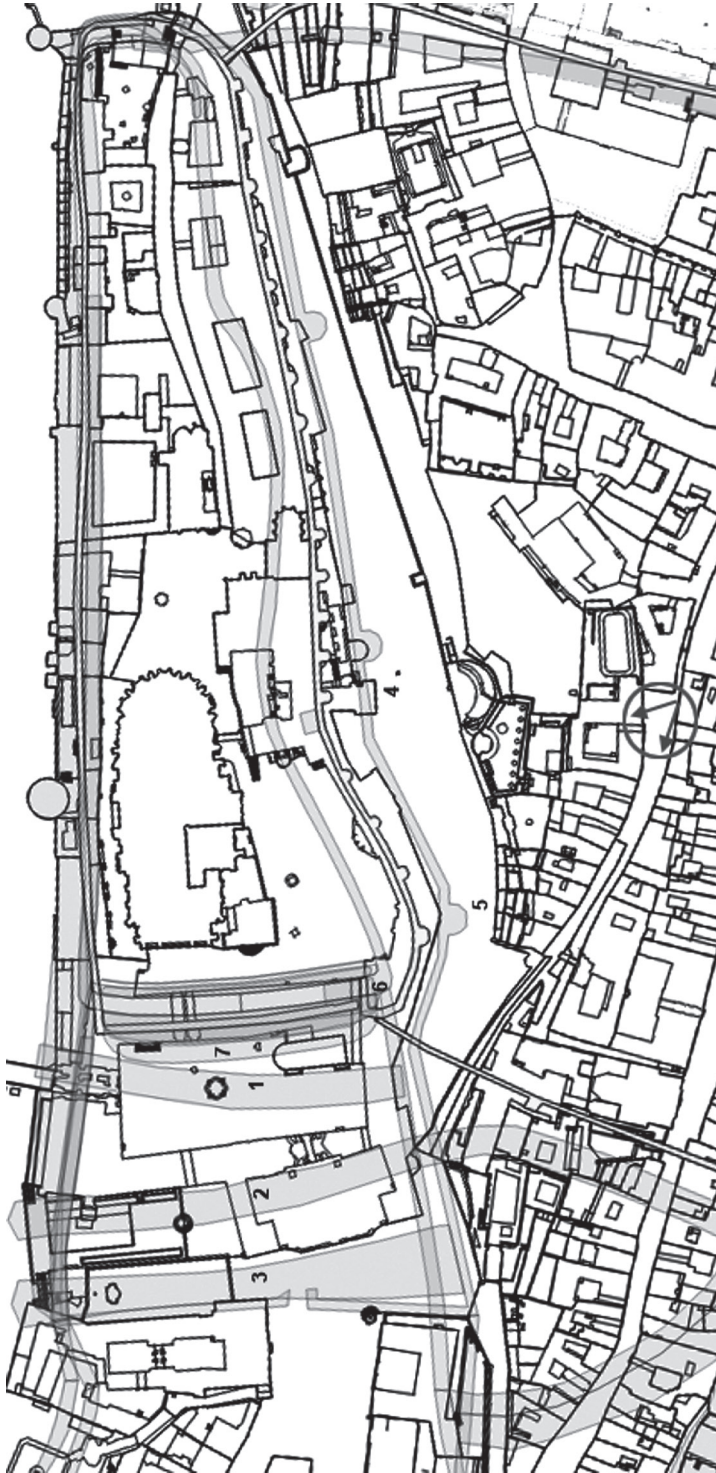
poznatků lze spatřit především v této komunikaci, vedoucí dle předložené interpretace severním svahem nad potokem Brusnicí. O ní totiž nemáme naprosto žádné informace, nebyla zde nikdy uvažována a ani její vedení z úrovně povrchu terénu, tedy v tomto případě ze dna Jeleního příkopu, není logické. Před výstavbou mostu přes údolí Brusnice patrně nějaká komunikace z dejvické oblasti k Pražskému hradu směřovala, logicky by ale musela mít i nějaké pokračování do jeho interiéru, pro které nic nesvědčí. Zmiňovány jsou zde pouze strmé pěšinky vedoucí k vinicím, které se zde před založením královských zahrad nacházely.⁷

- 2) Most přes údolí byl vztyčen ve třicátých letech 16. století. Tvořilo jej pět kamenných pilířů, nesoucích dřevěnou patrovou chodbu.⁸ Ve studovaném zobrazení mostu zcela jiné konstrukce, s jezdci na koních a několika výrazně gestikulujícími lidmi se samozřejmě mohla projevit kreslířova invence a potřeba ztvárnit napjatou atmosféru. Ta ovšem, jak upozornili již citovaní autoři i Gabriela Blažková,⁹ navozuje spíše představu napadení Hradu než souvislost s katastrofickou událostí. Četné ozbrojence můžeme spatřit i na svazích návrší v pozadí mostu. Potencionální přímý účastník děje by dřevěnou konstrukci mostu, ohroženou požárem severní části Hradu (která také požáru podlehla!), patrně reflektoval jiným způsobem.
- 3) Další podstatnou nesrovnalost lze spatřovat v konfiguraci terénu, který se na vedutě nejeví jako příliš svažité, dokonce zmíněná cesta vychází jakoby z povrchu terénu. To vše neodpovídá situaci prudkých svahů nad potokem Brusnicí.
- 4) V pozadí pak vidíme zvlněnou krajinu, pro niž v případě údolí Vltavy, k němuž by pohled v této variantě směřoval, nenajdeme opodstatnění, i když připustíme možné romantizující doplňky.
- 5) Dalším nápadným prvkem je zřejmá členitost zástavby, kdy z hradebního pásma vystupuje nejen jasně patrná bašta, ale i budova při pravém okraji tohoto zobrazení. Pro takovou situaci rovněž obtížně hledáme oporu ve známých hradních objektech lemujících severní svah ostrohu. Autoři o baště uvažují jako o neznámé věži severního opevnění městečka Hradčan. V souhrnu lze konstatovat, že z pohledu celkového kontextu, v němž se výjev odehrává, nacházíme v reálném přírodním prostředí, v němž se nachází severní partie Pražského hradu, ještě více rozporů, než konstatují autoři výše zmíněné studie u komparace zobrazovaných staveb se známou soudobou zástavbou Pražského hradu.

7 Milada VILÍMKOVÁ — Dobroslav LÍBAL, *Architektura*, in: Emanuel Poche a kol., Praha na úsvitu nových dějin. Čtvero knih o Praze. Umění renesance a manýrismu, Praha 1988, s. 41–147, zde s. 46.

8 Milada VILÍMKOVÁ, *Vývoj zástavby Pražského hradu a Hradčan do poloviny 18. stol.*, in: Milada Vilímková — Ota Pokorný, *Plán Pražského hradu a části Hradčan z poloviny 18. století*, Praha 1985, s. 12–14, zde s. 12.

9 G. BLAŽKOVÁ a kol., *Nálezy*, s. 21.

OBR. 2. Plán Pražského hradu s rekonstrukcí průběhu středověkých fortifikací. Zdroj: www.praha-archeologica.cz, pracovní verze 2020. 1–3 — rekonstrukce tras příkopů, zachycených výzkumem I. Borkovského, 4 — Ludvíkovo křídlo, 5 — bašta posilující obranyschopnost vrcholně středověké hradby, 6 — románský bastion, 7 — vnější část příkopu raně středověkého opevnění, opakovaně dokumentovaného archeologickými výzkumy v průběhu 20. a na počátku 21. století (1929, 1948, s pauzami 1982–1993, 2001–2002, 2008). Kruh se šipkami naznačuje hypotetickou pozici kreslíře zobrazovaného výseku lokality.

TERÉNNÍ KONFIGURACE MALOSTRANSKÉHO SVAHU HRADČANSKÉHO OSTROHU, HRADNÍ OBJEKTY A OPEVNĚNÍ – INTERPRETAČNÍ VÝCHODISKA

Poněkud do jiné situace se dostaneme, pokoušíme-li se zhodnotit vyobrazení historické události jako — opět stranově obrácený — pohled z dosud neuvažované polohy, z míst jižně od někdejší jižní románské brány, ale vně gotického opevnění, přibližně v trase dnešní komunikace navazující na Nové zámecké schody, rámcově proti vyústění Býčího schodiště, tj. pohled směřující přibližně k Bílé věži (obr. 2).

O terénu jižního svahu hradčanského ostrohu víme jen tolik, že byl značně členitý, modelovaný mimo jiné i srázy tzv. jižní prolákliny směřující až k rotundě sv. Víta. Současně víme, že tento svah, zřejmě díky složitější morfologii schůdnější než severní partie ostrohu, byl využíván a probíhalo jím několik historických komunikací. Jedna, v námi sledovaném období již nepoužívaná, směřovala do jižní brány, další, později nahrazená Novými zámeckými schody, pak stoupala od malostranského podhradí směrem severozápadním. Terénní situace svahu je zachycena řadou historických pohledů na levobřežní část pražské kotliny a v některých detailech (terénní nerovnosti, komunikace a také pohřbívání) je dokládána i archeologicky.¹⁰ Západní obzor je z tohoto pohledu tvořen stupňovitým reliéfem vrchu Petřina. Můžeme tedy konstatovat, že základní krajinný rámec s vyobrazením veduty souhlasí. Obrátme nyní pozornost na zachycené stavby a jejich potenciální předlohy v reálné, respektive nám známé podobě soudobé zástavby Pražského hradu.

Nápadným objektem při pravé straně kompozice je stavba s opěrnými pilíři, o níž autoři diskutované interpretace uvažují jako o neznámé věži opevnění Hradčan. Z místa námi navrhované polohy kreslíře by však mohlo jít o pohled na část monumentálního Ludvíkova křídla (obr. 3: 1; obr. 2: 4), zbudovaného Benediktem Rejtem počátkem 16. století.

Tomu by odpovídala blízkost bašty, jedné z těch, jimiž stejný stavitel zesílil obranyschopnost jižního gotického opevnění (obr. 3: 2; obr. 2: 5).¹¹ Mezi těmito dvěma objekty je zřetelně patrné sesuté zdivo, jehož přední část můžeme chápat jako vlastní hradbu, mezi budovami v druhém plánu by snad bylo možné tušit staré královské kuchyně, které se nacházely v parkánu západně od královského paláce.¹² K levé straně veduty

¹⁰ Ivana BOHÁČOVÁ, *Pražský hrad a jeho nejstarší opevňovací systémy*, *Mediaevalia archaeologica* 3, Praha 2001, s. 179–301, zde s. 209–211. Morfologie terénu není detailněji poznána a je rekonstruována z izolovaných známých bodů. Současný stav poznání představila nedávno Iva HERICHOVÁ, *Vrch hradní. Vývoj georeliéfu Pražského hradu v raném středověku*, *Castrum Pragense* 16, Praha 2019. Úroveň terénu místy vykazuje značné rozdíly — např. povrch přirozeného terénu v prostoru tzv. Kuchyňského dvorku dosahuje téměř 245 m n. m., zatímco v sousedním Ludvíkově křídle se jeho nesnížená kóta pohybuje kolem 240 m n. m. — např. Archiv ARÚ, Praha, CTX198703565, zpráva o výzkumu, Ivana Boháčová: Praha — Hrad, Zahradka na Valech, Praha 1987.

¹¹ K vývoji zástavby Pražského hradu do 18. století přehledně M. VILÍMKOVÁ, *Vývoj zástavby*, viz také M. VILÍMKOVÁ — D. LÍBAL, *Architektura*.

¹² APH, *Sbírka stavebně historických průzkumů*, inv. č. 84, Milada Vilímková: *Pražský hrad. Jižní křídlo. Stavebně historický průzkum. Dějiny*, 1972; Milada VILÍMKOVÁ —

OBR. 3. Dřevořezná knižní ilustrace ze Steynerova překladu Hájkova textu k roku 1541 s navrhovaným ztotožněním zobrazených staveb s reálnými objekty v areálu Pražského hradu. Stranově obráceno. Čís-la odpovídají objektům popsaným v textu. 1 — Ludvíkovo křídlo, 2 — bašta jagellonského opevnění, 3 — komunikace z malostranského podhradí, 4 — Bílá věž, 5 — jižní věž katedrály sv. Víta, 6 — věž při západní linii románské hradby, 7 — věž mezi Bílou věží a jižní věží románské hradby, 8 — věž při severním vyústění druhého příkopu Přemysla Otakara II., 9 — věžička neznámé (sakrační?) stavby, 10 — zdivo románského bastionu.

směřuje z předního plánu komunikace, lemovaná ze severní strany zdí (obr. 3: 3). Existence takové komunikace — se zděným ohrazením a rámcově shodným průběhem — je historickými prameny doložena, i když její konkrétní podoba včetně ji provázejícího ohrazení je na historických vyobrazeních poněkud odlišná. Komentář k umístění mostu a k jeho vzhledu zachycenému vedutou je jedním z nejspornějších míst předkládané hypotézy. Zaslouží si proto detailnější rozbor; zatím se omezme na obecné konstatování, že poloha mostní konstrukce, směřující k bráně při Bílé věži (obr. 3: 4), jen rámcově odpovídá přemostění, zachycenému na dalších vedutách. Pokud jde o stavby, které autoři na vedutě postrádají (viz citace výše), v našem pohledu by se Vladislavský sál nacházel mimo zorné pole pozorovatele, Ludvíkovo křídlo na vedutě máme, chybí tedy katedrála sv. Víta. Místo, kde by se měla nacházet, se ovšem zcela ztrácí v dýmu, s výjimkou věže, která, ač je v zadním plánu, převyšuje krov Bílé věže. Tvar zastřešení pod špičkou věže patrný na vedutě připomíná věž katedrály poměrně nápadně (obr. 3: 5). Veduta dále zachycuje tři hradební věže, pro které rovněž nacházíme jejich reálné předlohy. Pozice věže za mostem jednoznačně odpovídá

František KAŠIČKA, *Císařské kuchyně Pražského hradu*, Zprávy památkové péče 36, 1976, s. 67–70.

předpokládané věži při linii románské hradby (obr. 3: 6). Věž viditelná vpravo od věže připisované katedrále by mohla náležet věži zobrazované v linii jižního křídla téže hradby mezi Bílou a jižní věží (obr. 3: 7), předlohou pro levou věž v pozadí mostu by snad mohla být věž umísťovaná v hmotových rekonstrukcích při severním vyústění druhého příkopu Přemysla Otakara II. (obr. 3: 8).¹³ V místě kostelní (?) věžičky (obr. 3: 9) zobrazuje obdobnou konstrukci i zmíněný würzburgský rukopis, shlížející na Hrad z poněkud jiné pozice, a také nejstarší vyobrazení Hradu na Schedelově prospektu z roku 1493. K jaké stavbě náležela, není zřejmé (severní brána je situována více k západu); kaple sv. Mořice, o níž by bylo možné v této souvislosti uvažovat, vyšší věží vybavena nebyla. Vyřešit tak zbývá situaci komunikace, mostu překonávajícího příkop a budov v jeho bezprostředním východním sousedství v prostoru jižně od Bílé věže. Část nejbližší Bílé věži (obr. 3: 10) by bylo snad možné hypoteticky spojit s románským bastionem (obr. 2: 6).

Jaká jsou východiska pro interpretaci zobrazené situace komunikace, příkopu s mostem a s ním sousedících budov?

- 1) Plocha dnešního druhého nádvoří západně Bílé věže byla z jihu uzavřena až roku 1567, tedy po vzniku studovaného vyobrazení.¹⁴
- 2) Severní část malostranské hradby ze 13. století směřující původně z podhradí kolmo ke svahu k románskému bastionu podle würzburgské veduty Pražského hradu oproti situaci koncem 15. století již ve třicátých letech 16. století v prostoru při hradním opevnění neexistovala.
- 3) Před západním čelem románské hradby (v odstupu cca 20 metrů) tvořily zesílenou fortifikační linii tři příkopy z doby Přemysla Otakara II. (obr. 2: 1–3).¹⁵ Doba jejich zániku není přesněji známa, zanikaly postupně v souvislosti se stavebními úpravami v novověku. Údaj Ivana Borkovského, který zánik příkopů klade do období vlády Ferdinanda I., konkrétně dokonce k roku 1536,¹⁶ aniž je zřejmé, z jakého pramene vychází, nekoresponduje se svědectvím vedut, na nichž lze ještě jednoznačně identifikovat dva příkopy v šedesátých letech 16. století a příkop na Hradčanském náměstí ještě i počátkem 17. století.
- 4) Jižně (?) od Bílé věže bylo snad počátkem třicátých let 16. století zbudováno nové obydlí pro královnu. Jeho podoba nebyla dlouho známa a při požáru byla stavba zpusťována do té míry, že se o její obnově již neuvažovalo. Na jejím místě vzniklo v průběhu padesátých let „nové stavení arcivévodý Ferdinanda“ s malou zahradou na zavezeném příkopu.¹⁷

13 Např. Petr Chotěbor in: Jan FROLÍK — Zdeněk SMETÁNKA, *Archeologie na Pražském hradě*, Praha 1997, obr. na s. 195.

14 M. VILÍMKOVÁ, *Vývoj zástavby*, s. 13; viz také Petr ULÍČNÝ, *The Making of the Habsburg Residence in Prague Castle. History of the Journey of the Imperial Palace from the centre to the Periphery*, *Umění* 65, 2017, č. 4, s. 377–395.

15 1278; Josef EMLER (ed.), *Fontes rerum Bohemicarum IV*, Praha 1884, s. 302–303.

16 Ivan BORKOVSKÝ, *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*, Praha 1969, s. 70.

17 M. VILÍMKOVÁ — D. LÍBAL, *Architektura*, s. 49–50.

- 5) Někam do prostoru před hlavní západní bránu Hradu při Bílé věži nejprve ústila strmá cesta vedoucí jižním svahem hradčanského ostrohu. Později ji nahradily Nové zámecké schody, přičemž „kamenné schody pod hradem“ jsou zmíněny poprvé zprávou k roku 1451,¹⁸ poté se toto označení objevuje již běžněji.

Zatímco před objevem würzburgské veduty z roku 1536 byl k dispozici pouze Schedelův prospekt z konce 15. století, dnes se můžeme opřít i o její poměrně detailní vyobrazení jednotlivých budov ve stavu jen pár let před katastrofickým požárem. Na něm oproti Schedelově prospektu nápadně vystupuje jihozápadně od Bílé věže honosná — možná přesněji rozlehlá — budova, orientovaná východo-západním směrem, která na námi studované vedutě chybí. Na jejím místě je pak na prospektu Jana Kozla a Michaela Peterleho v roce 1562 zobrazena budova odlišná, orientovaná spíše kolmo k jižnímu opevnění, interpretovaná jako zmíněné „nové stavení arcivévodý“.¹⁹ Z toho by bylo možné usuzovat, že honosnou budovu zobrazenou k roku 1541 jižně od Bílé věže lze ztotožnit s obydlím královny, k jehož zkáze během požáru došlo. Zatímco mladší budova arcivévodý vykračuje z gotického hradebního pásu jižním směrem, starší stavba se zdá být uvnitř gotického opevnění, aniž je zřejmý její vztah ke zdívu románského bastionu. Královnino obydlí by mělo stát jižně, ne jihozápadně od Bílé věže a ve hře, pokud jde o objekty před hradním opevněním, je podle nejnovějších poznatků i dům zámeckého hejtmána.²⁰

Vrátíme-li se s těmito poznatky ke Steynerovu vyobrazení, vidíme jižně od Bílé věže jednak část zdíva, navazujícího na baštu a směřujícího dále k severu, jednak jakousi budovu bez zřetelného zastřešení, v jejímž sousedství se pohybuje skupinka zděšených lidí. Zda zdívo představuje část románského bastionu, jak je uvažováno výše, zda jde jen o součást gotických hradeb či zda bychom snad mohli uvažovat i o pozůstatku zničené budovy s královninými pokoji, která by v pohledu zahrnujícím část Ludvíkova křídla dokonce mohla být vpravo od gotické bašty, nelze zcela jednoznačně rozhodnout. Každopádně zmíněnou stavbu, ať náležela kterémukoliv z hradních obyvatel, zde jednoznačně identifikovat nedokážeme. Při pokusech o určení konkrétních staveb a detailů je také stále třeba reflektovat obecně přijímanou skutečnost, že historické veduty jsou autorsky modifikovaným obrazem historické předlohy, inscenací, reprezentujícím ideální, ne reálný obraz lokality.²¹

18 Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského III, IV, V. Malá strana, Hrad Pražský a Hradčany, Vyšehrad*, Praha 1872, s. 55.

19 M. VILÍMKOVÁ — D. LÍBAL, *Architektura*, s. 50.

20 Za poskytnuté informace k tomuto tématu děkuji P. Uličnému, který se topografií Pražského hradu v pozdně středověkém a novověkém období a zejména prostorem v okolí Bílé věže dlouhodobě zabývá a aktuálně přichází k danému tématu s novými poznatky: Petr ULÍČNÝ, *Palác královny Anny Jagellonské. Po stopách zaniklé rezidence na Pražském hradě*, *Průzkumy památek* 28, 2021, č. 2, s. 107–126.

21 Jiří PEŠEK, *Od veduty k fotografii města. Inscenování města v jeho historii*, in: Olga Fejtová — Václav Ledvinka — Martina Maříková — Jiří Pešek (edd.), *Od veduty k fotografii. Inscenování města v jeho historii*, *Documenta Pragensia* 36, Praha 2017, s. 9–22.

PODOBA A PROMĚNY NĚKDEJŠÍHO FORTIFIKAČNÍHO PÁSU PŘED HLAVNÍ HRADBOU STŘEDOVĚKÉ REZIDENCE NA PRAHU NOVOVĚKU (KOMUNIKACE, MOST, PŘÍKOP)

Posledním neřešeným, avšak zcela zásadním problémem vyobrazení z roku 1541 je poloha mostu a jeho podoba i vyústění komunikace vedoucí z malostranského suburbia. Tyto otázky souvisejí s proměnami prostoru někdejšího fortifikačního pásu před hlavní hradbou středověké rezidence v průběhu 16. století, kdy panovníkovo sídlo postupně měnilo svůj charakter. Komunikace na veduté z roku 1536 se bez zřetelného vyústění ztrácí u výše diskutovaného obydlí, těsně západně probíhá příkop přemostěný jedním obloukem kamenného mostu. V roce 1562 je ve shodné pozici viditelná výrazná, schody opatřená cesta směřující do menší brány v budovách při stavení arcivévodý Ferdinanda, počátkem devadesátých let pak Hoefnagelův prospekt v témže místě zachycuje již širokou komunikaci se schody, lemovanou v horní části zdí s výklenky, níže na svahu pak po obou stranách souvislou řadou domů. Vznik nově upravené komunikace, a tedy zánik či možná vícefázová proměna starší cesty nejsou přesněji vymezeny. Kamenné schody jsou poprvé zmíněny již k roku 1451, na silně stylizované veduté z roku 1493 je však patrná jen mírně stoupající cesta, směřující ještě k jižní bráně. Opěrná zeď provázející schody je uváděna až jako poslední stavba Bonifáce Wolmuta,²² k níž muselo dojít během druhé poloviny šedesátých let. Cesta směřující z předního plánu veduty z roku 1541 do plochy proťaté ve středověku příkopy nesporně daným prostorem procházela. Na známých vyobrazeních byla jak k roku 1536, tak k roku 1562 vedena východně od zobrazeného přemostění příkopu, do prostoru před Bílou věží, na námi studovaném vyobrazení je však cesta situována západně od příkopu a jeho přemostění.

Problematika situování příkopu s mostem tak evidentně souvisí s dosud ne zcela vyjasněnou otázkou tras gotických hradních příkopů v prostranství před románskou hradbou i dobou jejich zániku. František Ruth²³ předpokládá, že komunikace vedla při vnitřním okraji druhého hradního příkopu, který protínal dnešní I. nádvoří.²⁴ Existenci a rámcovou lokalizaci dílčích úseků příkopů Přemysla Otakara II. umožnily zatím pouze dostatečně nevyhodnocené výzkumy Ivana Borkovského. První příkop (ve směru od východu; obr. 2: 1) zachytil Borkovský při západní zdi kaple sv. Kříže na II. hradním nádvoří. Jeho parametry i průběh v jižní části II. nádvoří známe dobře díky jeho výzkumu.²⁵ Šíře příkopu dosahovala 20 metrů, hloubka úctyhodných 10 metrů. Podle Borkovského se podařilo odkrýt i část klenby mostní konstrukce.²⁶ Mezi tímto příkopem a románskou hradbou zůstal ještě prostor rovněž o šíři cca 20 metrů. Jím podle novějších archeologických výzkumů probíhaly dva starší, již dříve za-

22 M. VILÍMKOVÁ — D. LÍBAL, *Architektura*, s. 66.

23 František RUTH, *Kronika královské Prahy*, Praha 1904, s. 942.

24 Srov. Petr ULÍČNÝ, *The Palace of Queen Anne Jagiello and Archduke Ferdinand II of Tyrol by the White Tower in Prague Castle*, *Historie — Otázky — Problémy* 7, 2015, č. 2, s. 142–161, zde s. 156, Fig. 3: 6; Nové zámecké schody zaneseny již cca k roku 1560.

25 I. BORKOVSKÝ, *Pražský hrad*, s. 66.

26 Tamtéž, obr. 24.

niklé příkopy. Jednak šlo o rozsáhlý příkop lemující raně středověkou dřevohliněnou hradbu, který, jak prokázalo detailní zpracování a vyhodnocení výzkumu prostoru císařské konírny z osmdesátých a devadesátých let minulého století, byl pro založení románské kvádríkové hradby využit a bezprostředně poté zasypan (obr. 2: 7),²⁷ dále o mladší příkop, který byl následně po výstavbě románské hradby vyhlouben a zanikl snad ještě během 13. století.²⁸ Do tohoto prostoru bylo vklíněno arcivévodovo stavení, vyobrazené na vedutě z roku 1562.

Průběh vrcholně středověkých příkopů napříč ostrohem a podobu jejich vyústění na jeho hranách se dosud nepodařilo z dostupných dat a archivní dokumentace archeologických výzkumů Ivana Borkovského přesněji rekonstruovat. Rekonstrukci komplikují nověji zachycené části více či méně rozsáhlých zahloubených liniových objektů v jižní i severní části ostrohu, které se nepodařilo s dříve odkrytými příkopy ztotožnit.²⁹ Další významnou skutečností, kterou musíme brát v potaz, je výše citovaná informace, že dnešní Rajska zahrada pod arcivévodovým stavením vznikla již na zavezeném příkopu. Na kterém? S největší pravděpodobností se jednalo o první gotický hradní příkop před románskou hradbou, který původně protínal hranu ostrohu a na jižním svahu vyklíňoval. Toto nelze tvrdit vzhledem k situaci na severní straně o příkopech starších, raně středověkých, situovaných ještě blíže k románské hradbě, které svah ostrohu neprotínaly.³⁰ Také povědomí o nich by do 16. století přetrvávalo obtížně. Zasypaní prvního gotického příkopu je logické i z důvodu intenzivní stavební činnosti v jižní části dnešního II. hradního nádvoří zejména po polovině 16. století. To by nekolidovalo se skutečností, že příkop na Steynerově vedutě není ještě k roku 1541 zasypan.

Vycházíme-li z této hypotézy, můžeme si položit otázku, zda obě vyobrazení (z roku 1536 a z roku 1562) nezachycují přístupovou cestu k Hradu společně s přemostěním druhého hradního příkopu a Steynerova veduta most překonávající první příkop blíže Bílé věži. Na vedutě z roku 1562 je dále na západ viditelný pouze jeden mohutný příkop, směřující k osídlení mimo gotické hradby, tj. do míst osady Obora. Šíře zahrady, rozkládající se mezi zdí, lemující komunikaci se schody a stavbou pro

27 I. BOHÁČOVÁ, *Pražský hrad*, s. 218, 265.

28 Archiv ARÚ, Praha, CTX199204250, zpráva o výzkumu, Kateřina Tomková — Iva Vochozková: Hlášení o předstihovém záchranném výzkumu na II. nádvoří — u kaple sv. Kříže, Praha 1 — Hradčany, Praha 1992.

29 Tamtéž, TXT12583/07, nálezová zpráva, Ivana Boháčová — Iva Herichová: Praha 1 — Hradčany, Pražský hrad, severní křídlo II. Čp. 1/IV, ppč. 1. Císařská konírna, suterén (PH7.3) a průchod pro pěší z II. nádvoří na Prašný most (PH7.2), 1991–1993 (aktualizováno 2016), Praha 2016; Tamtéž, CTX199204250, zpráva o výzkumu, Kateřina Tomková — Iva Vochozková: Hlášení o předstihovém záchranném výzkumu na II. nádvoří — u kaple sv. Kříže, Praha 1 — Hradčany, Praha 1992. Současně je třeba brát v úvahu, že archeologický výzkum na Pražském hradě je až na naprosté výjimky podřízen rozsahu stavebních aktivit, a dokumentovány jsou tak povětšinou jen malé výseky historických terénů. Rekonstrukce celkového obrazu vývoje areálu a jeho jednotlivých komponent z nahodilě mozaiky získaných poznatků vzniká postupným a dlouhodobým úsilím již několika generací archeologů a historiků.

30 I. BOHÁČOVÁ, *Pražský hrad*, s. 252, 255, obr. 44.

arcivévodu Ferdinanda, není z veduty patrná. Každopádně komunikace z podhradí vedla mezi původní trasou v šedesátých letech již zaniklého prvního příkopu a druhým hradním příkopem. To by bylo i možné vysvětlení pro umístění komunikace na veduté z roku 1541 západně od tehdy ještě nezasypaného prvního příkopu.

Nápadným objektem na veduté z roku 1541 je kamenný most, nesený čtyřmi oblouky, pro jehož ztvárnění nemáme žádnou předlohu. V roce 1536 zobrazený příkop překonává jediný oblouk mohutného kamenného mostu, ovšem v pohledu kreslíře, hledícího z místa situovaného daleko více k západu, než je námi předpokládaná poloha tvůrce Steynerovy veduty. Koncem 15. století k jihozápadnímu nároží někdejšího románského opevnění směřuje z podhradí ještě raně gotická hradba, západně od ní je znázorněno dřevěné přemostění příkopu mezi různě ztvárněnými věžemi. O několik desetiletí později vidíme na zdánlivě shodném místě již stavbu kamennou, překonávající příkop jediným obloukem. Z výše řečeného ale vyplývá, že nemusí jít o stejný příkop. Vzdálenosti mezi hranami příkopů nebyly nijak velké, rámcově se jednalo cca o 20 metrů. Současně připomeňme, že první příkop dosahoval šíře 20 metrů, druhý příkop byl sotva poloviční a jeho východní hrana probíhala cca 60 metrů od linie románské hradby. Dokážeme tyto vzdálenosti rozlišit na historických vyobrazeních, pořizovaných z různých pozic jejich pozorovatele? Pokud jde o mostní konstrukci, lze na tomto místě jen konstatovat, že podoba přemostění prvního příkopu před polovinou 16. století, pokud se neztotožníme s interpretací Ivana Borkovského, jehož nálezný údajně mostní konstrukce nebyl dosud detailněji vyhodnocen, není známa. Že by mohlo u cesty k hlavnímu vstupu do panovníkovy rezidence jít o konstrukci kamennou nesenou více pilíři, lze jistě připustit. Ilustrace k popisu katastrofického požáru, který postihl značnou část pražského levobřeží, by tak mohla kromě panovníkovy rezidence zachycovat situaci v těsném východním sousedství Bílé věže, tj. první hradní příkop s mostem, který překonával zometrový příkop a jehož podobu, kromě dřevěné lávky z veduty 1493, neznáme, a dále komunikaci mezi ním a druhým příkopem. V této době cesta stoupající k Hradu již byla bezpochyby osazena schody, které ovšem autor nezpodobnil.

Předložená varianta interpretace ilustrace k Hájkovu textu z roku 1541 tedy vcelku dobře odpovídá celkovému krajinnému rázu jižního svahu lokality, konkrétně jeho jihozápadní části. Pro většinu znázorněných staveb lze poměrně snadno nalézt jejich protějšky ve známých konstrukcích hradního interiéru.³¹ Určité potíže nastávají, pokud jde o nejvýraznější zachycené objekty, především mostní konstrukci a pozici komunikace směřující k Hradu z podhradí. Nabídnuté řešení, které se s touto situací vyrovnává, je hypotetické, počítá u vedut s podstatným zjednodušením zástavby před románskou hradbou i v parkánu (otázka zobrazení královnina paláce i starých hradních kuchyní) a se stavební aktivitou (kamenný víceobloukový most), která není zatím spolehlivě prokázána. Nepřehlédnutelným problémem je zejména obtížná identifikace, ne-li přímo absence nápadné budovy, situované na veduté z roku 1536 západně od románského bastionu.

31 Rámcově srovnání umožňují dvě poměrně detailní vyobrazení, zachycující totožnou jihozápadní část Pražského hradu v době kolem roku 1605 z přibližně shodné pozice, publikované již ve třicátých letech minulého století: Zdeněk WIRTH, *Praha v obraze pěti století*, Praha 1932.

* * *

Předložená interpretace Steynerova vyobrazení katastrofické události z roku 1541 se pokouší o další možné ztotožnění zachycené události se situací Pražského hradu v pohledu od jihovýchodu. Zejména z důvodů rozdílnosti krajinného prostředí odmítá dříve předloženou variantu, která jako nejpravděpodobnější pozici tvůrce vyobrazení nachází pohled na severní část Pražského hradu od západu, přičemž nevyklučuje možnost, že celá práce je fikcí, vycházející z neurčitých předloh a neznalosti dané situace. Ani závěr nové analýzy není zcela jednoznačný. Ačkoliv krajinný kontext zcela odpovídá reálné situaci Pražského hradu a ztotožnit se daří i většinu objektů z hradní zástavby, interpretace hlavních detailů veduty, kterými jsou cesta k Hradu, most před hradní příkop a zejména při této události zničené budovy jižně a jihozápadně od Bílé věže, není bezproblémová. V potaz je sice možné brát skutečnost, že historické veduty obecně nejsou zcela věrným obrazem tehdejší reality, ale to k podpoře věrohodnosti předložené interpretace nepostačuje. Ani v tomto případě tak nelze vyloučit, že veduta vznikla mimo pražské prostředí například kombinací různých předloh a s povědomím o historicky známé události, jakou katastrofální požár pražského levobřeží byl, a že tedy je zobrazením fiktivním. Tomu nakonec nasvědčuje i jízda směřující přes most k Hradu a z dále se blížící zástupy ozbrojenců. Jakkoliv může jít o dobovou zvyklost, reálná situace by v případě zruřícího nezkrotného živlu nejspíše vypadala zcela jinak. V tomto případě lze ale — vzhledem k jednoznačným shodám s reálnou podobou Pražského hradu a s celkovou terénní konfigurací, v níž je situován — téměř s jistotou předpokládat, že autor sice nejspíše nevytvořil dílo na základě vlastního pozorování, ale využíval různých předloh zobrazujících Pražský hrad.³²

RÉSUMÉ:

The author brings arguments to refute the original interpretation of the illustration in Steyner's translation of Hájek's text in 1541 that has recently been presented by the authors Kožel — Chotěbor. They came to the conclusion that the western view of the northern part of Prague Castle is the only realistic model of Prague Castle for the depicted structure. They did not exclude the possibility, however, that it is just a fictional depiction. The author contends that the overall framework of the landscape in which the depicted structure is set does not correspond to the view of the Brusnice valley. Contrarily, correspondence can be found when viewing the southwestern part of Prague Castle from the southeast in the case the mirror-reversed scene is analyzed in accordance with the above-stated authors. Moreover, the buildings that these authors lack in the illustration can largely be identified in this case. However, further discrepancies can be found, namely the bridge, its location and look, and the road to its left. But when compared with the 1536 veduta, the structure adjacent to the moat with the bridge in the east is missing. The author concludes that the bridge can be reconstructed, running over the first castle moat that was documented 20 meters to the west from the earlier Romanesque wall. Its appearance remains unknown, because the depictions of Prague Castle between the late 15th and early 17th centuries seem to depict a bridge spanning a substantially smaller second moat and a road ending on its inner edge. The absence of this building, or rather its very little

32 Za konzultace a cenné připomínky náleží mé poděkování Petru Chotěborovi.

probable identification with the depicted structures, can be explained with difficulties. Therefore, even in this case, the conclusion suggests itself that the author being unfamiliar with the situation rather drew inspiration from available models. Nevertheless, with respect to striking concordances between the illustration and the real situation of Prague Castle and its surroundings, it is very likely that it is a depiction of Prague Castle.

PhDr. Ivana Boháčová, Ph.D., archeoložka dlouhodobě působící v Archeologickém ústavu AV ČR, Praha, v. v. i. Zabývá se především problematikou českého raného středověku, zejména otázkami vývoje Prahy a dalších centrálních lokalit v období formování raného českého státu. V osmdesátých a devadesátých letech 20. století se podílela na terénním výzkumu Pražského hradu (bohacova@arup.cas.cz).